

Om minderårigas arbetsmiljö

VÄGLEDNING TILL ARBETSMILJÖVERKETS FÖRESKRIFTER

MINDERÅRIGAS ARBETSMILJÖ, AFS 2012:3

Den här vägledningen bygger på föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö som gäller från den 1 februari 2013, AFS 2012:3. Här får du råd och rekommendationer som kan vara till hjälp när du ska följa våra föreskrifter.

Siffrorna i marginalen hänvisar till våra paragrafer i föreskriften om minderåriga.

© Arbetsmiljöverket 2012

Texter: Arbetsmiljöverket

Redaktör: Annika Hellberg

Grafisk form och layout: Strax Design/Johanna Möller

Omslagsfoton: shutterstock.com

Tryck: Lenanders Grafiska, 57372

Första upplagan, april 2013

ISBN 978-91-7464-497-5

Fler exemplar av boken beställs från

Arbetsmiljöverket

112 79 Stockholm

Telefon 010-730 90 00

E-post: arbetsmiljoverket@av.se

www.av.se

Förord

Den här vägledningen bygger på föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö som gäller både i arbetslivet och i skolan, därför har vi delat in vägledningen i två delar:

- Del 1 riktar sig till arbetslivet
- Del 2 riktar sig till skolan

Många gånger är reglerna desamma i arbetslivet och i skolan, men i vissa fall finns det skillnader. Vägledningen vänder sig i första hand till dig som är arbetsgivare eller huvudman för en skola.

I början av vägledningen ger vi några exempel på risker i de branscher som vi idag har sett som de vanligaste för minderåriga. Branscherna är

- detaljhandel
- hotell och restaurang
- vård och omsorg
- bygg
- industri eller verkstad.

En lista med ordförklaringar finns på sidan 8.

På sidan 10-11 finns en tabell som övergripande sammanfattar reglerna när minderåriga anlitas till arbete utanför skolan.

På sidan 78 ger vi lästips på i sammanhanget viktiga regler, skrifter och webbsidor.

Längst bak i vägledningen finns föreskrifterna som en bilaga. Även arbetsmiljölagens kapitel 5 om minderåriga finns med eftersom föreskrifterna även bygger på de reglerna, se sidan 80.

Bernt Nilsson

AVDELNINGSCHEF

Avdelningen för
regelarbete och
expertstöd

Innehåll

Del 1 - Arbetslivet

Vilka risker ska jag tänka på i min bransch? _____	14
I detaljhandeln _____	14
I hotell och restaurang _____	15
I vård och omsorg _____	16
På byggarbetsplatsen _____	17
I verkstad och industri _____	18
När gäller föreskrifterna i arbetslivet? _____	19
Idrott, fritids- eller hobbyssysselsättning _____	19
Undersök och riskbedöm arbetsmiljön _____	22
Det är extra viktigt att bedöma risker för minderåriga _____	24
Samverka med skyddsombudet _____	27
Om medicinska kontroller _____	28
När behövs en medicinsk kontroll enligt föreskrifterna om minderåriga? _____	28
Vad menas med medicinsk kontroll? _____	28
Vad ska man undersöka vid den medicinska kontrollen _____	29
När ska en medicinsk kontroll göras och hur ofta? _____	30
Andra föreskrifter som ställer krav på medicinsk kontroll _____	31
Åtgärda för att minska riskerna _____	33
Vem ansvarar för skyddsutrustning vid praktik? _____	33
Samarbetet mellan skolan och praktikplatsen _____	33

Informera när en minderårig anställs	35
Ta kontakt med vårdnadshavaren	35
Informera skyddsombudet	35
Ge den minderåriga introduktion	36
Vilka arbetsuppgifter är förbjudna?	38
Arbetsuppgifter som är förbjudna för yngre barn	39
Arbetsuppgifter som är förbjudna för äldre barn	41
Arbetsuppgifter som är förbjudna för ungdomar	42
Arbets tid och ledighet	43
Vilka arbetstider gäller för minderåriga?	43
Minderåriga som har flera jobb	44
Får minderåriga arbeta på natten?	45
Hur lång rast ska minderåriga ha?	45
Arbets tider för yngre och äldre barn	45
Ledighet för yngre och äldre barn	46
Arbets tider för ungdomar	47
Ledighet för ungdomar	48
Arbets tiden får inte hindra skolarbetet för ungdomar	49
Det här gäller för lärlingar	49
Det här gäller vid praktik	50
Vad händer om man inte följer reglerna?	51

Del 2 - Skolan

Hur och när gäller föreskrifterna i skolan?	54
Vem är ansvarig inom skolan?	55
Vad ska man tänka på när man gör riskbedömning i skolan?	56
Samverka med skyddsombudet	57

Medicinsk kontroll i skolan _____	59
Åtgärda för att minska riskerna _____	60
Vem ansvarar för skyddsutrustning vid praktik? _____	60
Samarbetet mellan skolan och praktikplatsen _____	60
Ge den minderåriga introduktion _____	62
Vilka arbetsuppgifter är förbjudna? _____	64
Vad gäller för lärlingar? _____	65
Vad gäller vid praktik? _____	66
Lärare i praktiska ämnen ska kunna reglerna _____	66
Praktikplatsen ska utse handledare _____	67
Praktikplatsen har ansvaret _____	67
Huvudmannen för skolan ska anmäla en eventuell olycka _____	67
Vad händer om man inte följer reglerna? _____	68

Bilagor

Arbetsmiljöreger – bakgrund och sammanhang _____	70
Exempel på riskfyllda arbeten _____	71
Lästips _____	78
Arbetsmiljölagen kapitel 5 _____	80
Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetsmiljö, AFS 2012:3 _____	83

Ordförklaringar

Ibland gäller olika regler beroende på hur gammal den minderåriga är. Både i föreskrifterna och i vägledningen använder vi begreppen ungdom, äldre barn och yngre barn för att beskriva de olika åldersgrupperna bland minderåriga. I det här avsnittet förklarar vi vad dessa och några andra begrepp betyder.

Minderårig En minderårig är en person som inte har fyllt 18 år.

Ungdom En ungdom är en minderårig som har gjort klart sin skolplikt, det vill säga gått ut grundskolan, och som fyller minst 16 år under det pågående kalenderåret.

Yngre barn Ett yngre barn är en minderårig som inte har fyllt 13 år.

Äldre barn Ett äldre barn är en minderårig som har fyllt 13 år och som inte är ungdom.

Familjemedlem är vårdnadshavarna (ofta föräldrarna). Även den som är sambo eller gift med en förälder ingår i familjen om de lever i samma hushåll. Det gäller även andra personer som är släkt med och lever i samma hushåll som den minderåriga.

Praktik är alla former av lärande som sker på en arbetsplats och inom ramen för en utbildning. Det kan till exempel vara arbetsplatsförlagt lärande (APL), prao eller lärlingspraktik.

Praktikgivare En praktikgivare är en person som tar emot en minderårig för praktik.

Skolfri vecka En skolfri vecka är en vecka med sju lediga dagar, inklusive lördag och söndag.

Skolhuvudman En skolhuvudman är den som driver en verksamhet där minderåriga utbildas. Det kan till exempel vara en kommun eller ett företag.

Skolvecka En skolvecka är en vecka när eleven går minst en dag i skolan.

Uppdragsgivare En uppdragsgivare är den som låter en minderårig utföra arbete men som inte är arbetsgivare.

Regler för minderåriga i arbete

Tabellen sammanfattar reglerna när minderåriga anlitas till arbete utanför skolan.

	Yngre barn	Äldre barn	Ungdom
Arbetsgivarens skyldigheter	<p>Minderårig som inte fyllt 13 år, förbud mot allt arbete utom undantagen enligt 12 §, AFS 2012:3.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bedöma att arbetet är lämpligt för den minderåriga • Få godkännande av vårdnadshavare • Informera vårdnadshavare • Informera skyddsombud • Introducera och ha rutiner • Utse handledare • Fråga om den minderåriga har andra jobb 	<p>Minderårig som fyllt 13 år men inte är ungdom.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bedöma att arbetet är lämpligt för den minderåriga • Få godkännande av vårdnadshavare • Informera vårdnadshavare • Informera skyddsombud • Introducera och ha rutiner • Utse handledare • Fråga om den minderåriga har andra jobb 	<p>Minderårig som under kalenderåret fyller 16–18 år (men ej fyllt 18 år) och som fullgjort skolplikten.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bedöma att arbetet är lämpligt för den minderåriga • Informera skyddsombud • Introducera och ha rutiner • Utse handledare • Fråga om den minderåriga har andra jobb
Tillåtna arbeten	<p>Endast mycket lätta och ofarliga arbetsuppgifter inom den närmaste familjen utan andra anställda. Artistutprövande efter tillstånd av Arbetsmiljöverket (se 12 §, AFS 2012:3).</p>	<p>Arbete som inte kräver stort ansvarstagande eller är fysiskt eller psykiskt tungt, (se 4 §, AFS 2012:3).</p>	<p>Normalt ofarliga arbeten.</p>

Förbudna arbeten	Alla andra arbeten än ovan angivna	Se 9 § och 11 § samt bilaga 1. Får inte sälja åldersreglerade varor.	Se 9 § och 11 § samt bilaga 1.
Arbetstidens begränsning	<p>Skolvecka under terminstid 2 tim/dag 12 tim/vecka</p> <p>Skolfri dag under terminstid 7 tim/dag 12 tim/vecka</p> <p>Skolledighet under minst en vecka 7 tim/dag 35 tim/vecka</p>	<p>Skolvecka under terminstid 2 tim/dag 12 tim/vecka</p> <p>Skolfri dag under terminstid 7 tim/dag 12 tim/vecka</p> <p>Skolledighet under minst en vecka 7 tim/dag 35 tim/vecka</p>	<p>8 tim/dag 40 tim/vecka</p> <p>Vissa undantag enligt 21 §.</p>
Arbetstidens förläggning	Kl 6-20	Kl 6-20	Kl 6-22 alternativt kl 7-23. Vissa undantag enligt 21 §.
Rast	Minst 30 min per arbetsdag (se 18 §, AFS 2012:3)	Minst 30 min per arbetsdag (se 18 §, AFS 2012:3)	Minst 30 min per arbetsdag (se 18 §, AFS 2012:3)
Nattvila	14 timmar	14 timmar	12 timmar. (Vissa undantag enligt 21 §, AFS 2012:3)
Veckovila	Två sammanhängande dagar, minst 36 timmar.	Två sammanhängande dagar, minst 36 timmar.	Två sammanhängande dagar, minst 36 timmar.
Årsvila	4 veckor sammanhängande skolfri tid.	4 veckor sammanhängande skolfri tid.	

Del 1
Arbetslivet

Vilka risker ska jag tänka på i min bransch?

De här sidorna är för dig som ansvarar för minderåriga som arbetar i detaljhandeln, inom hotell och restaurang, inom vård och omsorg, på en byggarbetsplats eller inom verkstad och industri.

Du behöver alltid tänka på att minderåriga kan vara omogna, både fysiskt och psykiskt. Därför löper de större risk att bli skadade eller råka ut för en olycka. Du ska alltid bedöma om en person är mogen att ha en viss arbetsuppgift. Du ska ta hänsyn till både fysiska och psykiska risker. Huvudregeln är att yngre barn under 13 år inte får arbeta.

I detaljhandeln

Vad ska den minderåriga arbeta med? Här är exempel på risker som du måste undersöka och bedöma för äldre barn och ungdomar:

- Lyfta tungt eller röra sig där det är trångt. Till exempel kan tunga lyft medföra särskilda faror för en växande människa.
- Arbeta i en kassa, hantera pengar eller andra värdeföremål. En minderårig får inte transportera pengar, till exempel till banken. Att hantera kontanter och andra värdeföremål kan innebära ett ansvar som är psykiskt påfrestande.

- Öppna eller stänga butiken. Bedöm om den minderåriga är mogen nog att öppna eller stänga själv eller tillsammans med någon annan.
- Sälja varor som man måste ha en viss ålder för att köpa, till exempel cigaretter. Det kan vara en psykisk påfrestning om andra ungdomar vill handla. Äldre barn får inte sälja sådana varor alls.
- En särskild risk kan vara komprimatorer för att kasta kartonger och liknande. Det har inträffat allvarliga olyckor och även dödsfall när någon har hoppat ner i komprimatorn för att hämta ett tappat föremål. Ungdomar får endast använda sådana maskiner om dessa är försedda med skydd som gör att maskinen stannat helt när man öppnat luckan och kan nå de rörliga delarna.

På www.av.se kan du söka checklistor för vad man ska tänka på när man jobbar i detaljhandeln.

I hotell och restaurang

Vad ska den minderåriga arbeta med? Här är exempel på risker som du måste undersöka och bedöma för äldre barn och ungdomar:

- Arbeta där det serveras alkohol. Då behöver du bedöma om den minderåriga kan hantera situationer där han eller hon kan möta berusade personer.
- Arbeta i ett restaurangkök. Det är viktigt att förebygga brännskador t.ex. från heta stekhällar och het olja. Vissa maskindiskmedel kan vara starkt frätande.

- Köksmaskiner. Minderåriga får inte använda maskiner där de kan skada sig på rörliga delar (se AFS 2012:3, bilaga 1, II Arbetsmetoder och arbeten, punkt 7). Ungdomar utan utbildning för uppgiften får endast använda köksmaskiner om 1) det finns skydd som gör att maskinen stannar helt innan det går att nå farliga rörliga delar, eller 2) maskinen inte anses farlig, t.ex. en liten handhållen elvisp.
- Lyfta tungt eller röra sig där det är trångt. Till exempel kan tunga lyft medföra särskilda faror för en växande människa.
- Arbeta i en kassa, hantera pengar eller andra värdeförmål. En minderårig får inte transportera pengar, till exempel till banken. Att hantera kontanter och andra värdeförmål kan innebära ett ansvar som är psykiskt påfrestande.
- Öppna eller stänga restaurangen. Bedöm om den minderåriga är mogen nog att öppna eller stänga själv eller tillsammans med någon annan.

I vård och omsorg

Vad ska den minderåriga arbeta med? Här är exempel på risker som du måste undersöka och bedöma för äldre barn och ungdomar:

- Ta hand om människor i kris. Finns det risk för psykisk påfrestning?
- Finns det risk att bli utsatt för allvarlig smitta?
- Lyfta tungt eller röra sig där det är trångt. Till exempel kan tunga lyft medföra särskilda faror för en växande människa.

- Om den minderåriga har allergier ska du bedöma hur det påverkar vad hon eller han kan göra.

Förbjudna arbetsuppgifter:

- Att vårda dementa eller personer med psykisk ohälsa.

Undantag gäller om eleven genomgår eller har genomgått utbildning för det (se AFS 2012:3, bilaga 1, II Arbetsmetoder och arbeten, punkt 18-19).

Oavsett utbildning är det inte förbjudet för en minderårig att utföra andra uppgifter inom demensvård, till exempel städning eller social verksamhet som högläsning och liknande.

På byggarbetsplatsen

Vad ska den minderåriga arbeta med? Här är exempel på risker som du måste undersöka och bedöma för äldre barn och ungdomar:

- Lyfta tungt eller röra sig där det är trångt. Till exempel kan tunga lyft medföra särskilda faror för en växande människa.
- Arbeta när det finns risk för olyckor. Minderåriga råkar oftare ut för olyckor än vuxna. Därför behöver du se till att det finns tydliga instruktioner och säkerhetsrutiner. Du ska också kontrollera att den minderåriga förstår instruktionerna. Dessutom behöver du eller någon annan på arbetsplatsen hjälpa den minderåriga om han eller hon ska göra arbetsuppgifter som är svåra.

- Arbeta på höjd, till exempel stegar, ställningar och tak (se AFS 2012:3, bilaga 1, II Arbetsmetoder och arbeten, punkt 15-16).
- Komma i kontakt med kemiska ämnen. Minderåriga är mer känsliga för kemiska ämnen än vuxna. Se till att det finns tydliga instruktioner och säkerhetsrutiner.
- Använda maskiner. Minderåriga får inte använda maskiner där de kan skada sig på rörliga delar (se AFS 2012:3, bilaga 1, II Arbetsmetoder och arbeten, punkt 7). Ungdomar utan utbildning för uppgiften får endast använda sådana maskiner om det finns skydd som gör att maskinen stannar helt innan det går att nå farliga rörliga delar.

I verkstad och industri

Vad ska den minderåriga arbeta med? Här är exempel på risker som du måste undersöka och bedöma för äldre barn och ungdomar:

- Lyfta tungt eller röra sig där det är trångt. Till exempel kan tunga lyft medföra särskilda faror för en växande människa.
- Använda maskiner. Minderåriga får inte använda maskiner där de kan skada sig på rörliga delar (se AFS 2012:3, bilaga 1, II Arbetsmetoder och arbeten, punkt 7). Ungdomar utan utbildning för uppgiften får endast använda sådana maskiner om det finns skydd som gör att maskinen stannar helt innan det går att nå farliga rörliga delar.

När gäller föreskrifterna i arbetslivet?

Föreskrifterna gäller allt arbete som en minderårig utför. De gäller alltså inte bara om du anställer eller hyr in en minderårig utan även om du anlitar en minderårig på något annat sätt, till exempel om den minderåriga är uppdragstagare eller arbetar genom ett företag där han eller hon är ägare eller delägare. Föreskrifterna gäller inte föreningsverksamhet, idrott, fritids- eller hobbyssysselsättning.

2 §

Idrott, fritids- eller hobbyssysselsättning

När man bedömer om ett arbete är idrott, fritids- eller hobbyssysselsättning eller inte, tar man hänsyn till om arbetet är av ekonomisk art och om ett prestationskrav finns uppställt. Dessutom har det betydelse om den minderåriga arbetar regelbundet och varaktigt. En bedömning måste göras i varje enskilt fall. Alla kriterier behöver inte vara uppfyllda, utan man gör en sammanvägd bedömning. Det kan alltså vara yrkesmässigt även om alla kriterier inte är uppfyllda.

Om ett anställningskontrakt är upprättat så att den minderåriga formellt sett är arbetstagare är arbetet alltid yrkesmässigt även om det sker inom ramen för en förening.

Om en minderårig mot betalning vid enstaka tillfällen utför arbete åt en privatperson (till exempel passar grannens barn) eller åt en förening i vilken den minderåriga är medlem (till exempel i en simklubb) kan detta ändå vara idrott, fritids- eller hobbyssysselsättning. Trots att arbetet är av eko-

nomisk art (mot ersättning) är det inte regelbundet eller varaktigt. Utförs arbetet inom ramen för ett företag i vilken den minderåriga är delägare kan arbetet däremot anses yrkesmässigt, även om det är enstaka tillfällen.

Om arbetet utförs regelbundet, till exempel varje helg, mot ersättning kan det bedömas som yrkesmässigt även om det sker åt en privatperson eller en förening.

Däremot gäller reglerna normalt inte om du till exempel har en båtklubb utan anställda eller en förening där medlemmarna vid ett enstaka tillfälle målar, rensar dikesrenar från skräp eller liknande. En bedömning måste alltid göras i det enskilda fallet.

I slutändan är det en domstol som avgör om det är arbete eller idrott, fritids- eller hobbyssysselsättning.

Exempel på fritidssysselsättning eller hobby

Exempel på sysselsättningar där arbetsmiljölagen och föreskrifterna inte gäller är om du anlitar en minderårig för att

- sälja majblommor, jultidningar eller liknande om det är ett enstaka kortvarigt uppdrag eller göra en insamling inför en skolresa
- hjälpa till i det egna hemmet mot viss ersättning eller delta i ren fritids- eller hobbyverksamhet
- sitta barnvakt då och då.

Kom ihåg att det alltid finns anledning att tänka på arbetsmiljön för minderåriga även när föreskrifterna inte måste tillämpas. Föreskrifterna och denna vägledning ska hjälpa dig att skydda minderåriga från ohälsa och att skadas.

Egna företagare

Om någon låter en minderårig utföra arbete som den minderåriga utför inom ramen för sin egen firma anses arbetet normalt sett vara yrkesmässigt. Föreskrifterna gäller däremot inte för den minderåriga själv om han eller hon utför arbete på eget initiativ utan att vara anlitad av någon.

Undersök och riskbedöm arbetsmiljön

4 §

Som ansvarig för arbetsmiljön ska du följa Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete. Enligt de föreskrifterna ska arbetsgivaren regelbundet undersöka arbetsförhållandena och bedöma riskerna för att någon kan komma att drabbas av ohälsa eller olycksfall i arbetet.

Det innebär att du ska undersöka och bedöma risker i arbetsuppgifterna som kan göra att en minderårig person inte ska utföra vissa arbetsuppgifter. Det gäller både fysiska och psykiska risker. Tänk på att minderåriga har en begränsad livs- och yrkeserfarenhet. Du ska också bedöma om minderåriga kan klara av att utföra de aktuella arbetsuppgifterna.



Det kan vara stor skillnad mellan hur mogna och utvecklade ungdomar är, även om de är i samma ålder. Dessutom är det så att barn och ungdomar

- löper större risk att skada sig, både fysiskt och psykiskt
- oftare råkar ut för olyckor
- ibland tänker annorlunda än vuxna på hälsorisker och konsekvenser av olyckor
- löper större risk att påverkas negativt av kemiska ämnen.

Du kan också behöva veta om det finns minderåriga som behöver särskilda anpassningsåtgärder till exempel på grund av bristande fysisk, social eller psykisk mognad. För en sådan bedömning är det ofta lämpligt att ta hjälp av medicinsk personal och även ibland annan person som känner den minderåriga väl. Se även avsnittet om medicinsk kontroll.

Enkel checklista för riskbedömning

- bedöm vilka arbetsuppgifter den minderåriga ska utföra
- undersök vilka riskkällor det kan finnas i uppgiften
- fundera på om en bristande mognad eller fysisk utveckling kan bli ett problem
- uppskatta hur allvarliga riskerna kan vara (utifrån sannolikhet och konsekvens)
- vidta åtgärder som behövs för att ta bort eller förebygga riskerna.

På arbetsmiljöverkets webbplats www.av.se finns det information om riskbedömning och systematiskt arbetsmiljöarbete.

Det är extra viktigt att bedöma risker för minderåriga

För minderåriga arbetstagare finns alltid anledning att ta särskild hänsyn vid undersökning och bedömning av risker. Förutom att den minderårigas mognadsgrad skiljer sig från den vuxnes kan det finnas större risk för fysiska och psykiska skador hos en person som inte är färdigutvecklad. Denna risk är större ju yngre personen är.

I *fysiskt hänseende* kan det till exempel handla om att muskulär eller motorisk utvecklingsnivå kan vara hindrande för vissa uppgifter. Barn och ungdomar har högre känslighet för kemiska ämnen som kan påverka den hormonella utvecklingen. Under puberteten och innan man har växt färdigt finns det särskilda risker för att den unge är mer känslig för kemiska ämnen. Överhuvudtaget finns det skäl att tro att känsligheten för kemiska ämnen är större så länge längdtillväxten inte är avslutad, det vill säga upp till 20-årsåldern för vissa individer. Ungdomar har också lättare att få eksem. Kunskaperna om hur känsliga ungdomar är för kemiska ämnen är ofullständiga, men det finns stor anledning att vara försiktig. Ungdomar får också lättare störningar i dygnsrytmen av nattarbete.

I *psykiskt och socialt hänseende* finns en mängd faktorer i arbetsmiljön som kan påverka den minderårigas känslomässiga utveckling negativt.

Barn och ungdomar råkar oftare ut för olyckor än äldre. De har inte lika stor arbetslivserfarenhet och kan därför ha svårare att bedöma risker och konsekvenser. De har ofta även en begränsad erfarenhet av hälsorisker och olyckor. En minderårig kan vara mindre säkerhetsmedveten och därför ta större risker. Se därför till att det finns tydliga instruktioner och säkerhetsrutiner. Kontrollera också att den minderåriga har förstått instruktionerna.

Undvik fysiskt påfrestande arbetsuppgifter

För en person som fortfarande växer är det extra viktigt att undvika stora fysiska påfrestningar. Vissa arbeten kan innebära fysiskt betungande moment där muskler får arbeta under olika belastningar. Till exempel kan tunga lyft medföra särskilda faror för en växande människa. Det är viktigt att tänka efter extra mycket vid arbeten där man lyfter mycket manuellt, till exempel inom vård, handel, transport, industri, skogs- och jordbruk.

Exempel på fysiskt påfrestande arbete

Här följer några exempel på arbetsuppgifter som kan vara farliga för en växande människa och som en minderårig därför bör undvika:

- Tunga lyft – till exempel inom vård, handel, transport, industri samt skogs- och jordbruk
- Arbeta i miljöer med höga ljudnivåer eller vibrationer
- Arbete med kemiska ämnen
- Ensidigt upprepade arbetsuppgifter

Undvik psykiskt påfrestande arbetsuppgifter

Vissa arbeten kan innebära en oacceptabel psykisk påfrestning. Då är det extra viktigt att skydda minderåriga mot sådana arbetsförhållanden. Tänk på att det kan vara stora individuella skillnader i mognad och utveckling mellan personer i samma ålder. Gör därför alltid en bedömning av om just den här personen bör utföra just den här arbetsuppgiften.

Vid undersökningen och riskbedömningen behöver man också se till att äldre barn inte utför arbete som kräver att de måste ta stort ansvar.

Exempel på psykiskt påfrestande arbete

Här följer några exempel på arbetsuppgifter som minderåriga ofta bör undvika:

- Hantera pengar eller andra värdeföremål
- Ta hand om personer i kris
- Neka någon att komma in på till exempel ett idrottsevenemang
- Utföra arbetsuppgifter inom vården där patienten kan vara motsträvig
- Utföra arbetsuppgifter som är för svåra, för omfattande, för långvariga eller har för högt tempo eller liknande
- Arbeta ensam.

Arbete som kräver stort ansvar

Ansvarstygda arbeten kan vara när lagar och regler styr att den minderåriga ska kontrollera och godkänna en person. Det kan till exempel handla om att kontrollera körkort vid biluthyrning och kreditköp. Även att öppna och stänga en arbetsplats kräver stort ansvar, liksom att hantera pengar och andra värdeföremål.

Risker med alkohol och rökning på arbetsplatsen

Alkohol på en arbetsplats är en särskild risk för minderåriga. Det kan vara psykiskt påfrestande för unga människor om gästerna blir berusade. Förutom att göra en riskbedömning av den minderårigas mognad för arbetsuppgifterna behöver du som är ansvarig för arbetsmiljön också se till att det finns rutiner så att minderåriga inte behöver hantera berusade personer.

Även tobaksrökning är en särskild risk för minderåriga. Tobakslagen förbjuder rökning i vissa lokaler. Bestämmelserna i tobakslagen förbjuder också att arbetstagare mot sin vilja utsätts för tobaksrök. Om det är människor som röker på din arbetsplats (exempelvis äldreboende med egen lägenhet där tobakslagen inte gäller) behöver du som chef se till att den minderåriga inte utsätts för röken. Du kan inte räkna med att minderåriga själva vågar säga till att de inte vill utsättas för tobaksrök.

Samverka med skyddsombudet

I normala fall ska det finnas ett lokalt skyddsombud på arbetsplatsen. Arbetsgivaren måste i princip alltid samarbeta med arbetsplatsens skyddsombud för att tillsammans göra en undersökning och bedömning av riskerna. Om det inte finns ett lokalt skyddsombud kan arbetsgivaren kontakta det regionala skyddsombudet.

Om medicinska kontroller

När behövs en medicinsk kontroll enligt föreskrifterna om minderåriga?

5 §

Medicinsk kontroll av minderåriga behövs när en riskbedömning visat att arbetet kan innebära särskilda risker för en viss minderårig. Några exempel är bergarbete, tunga lyft inom vården, öppna och stänga en butik. Utöver vad som krävs enligt andra föreskrifter (se sidan 32) behöver man fokusera på den minderårigas fysiska och psykiska utveckling.

Barn och ungdomar har ofta ett lägre säkerhetsmedvetande och ett ökat riskbeteende jämfört med vuxna. Dessutom kan det finnas en ökad risk för skador vid fysiska och psykiska belastningar hos en ungdom – som ännu inte är färdigutvecklad fysiskt och psykiskt. Det gäller i högre grad ju yngre personen är.

Vad menas med medicinsk kontroll?

Med medicinsk kontroll menas en medicinsk åtgärd som fungerar som ett stöd i arbetsmiljöarbetet. Arbetsgivaren ansvarar för att en medicinsk kontroll blir utförd. Men arbetsgivaren behöver förlita sig på medicinsk expertis för själva genomförandet. En läkare ska alltid vara ansvarig för hur kontrollen utförs och för bedömningen av resultaten.

Ofta görs den medicinska kontrollen som en läkarundersökning. Delar av en läkarundersökning kan delegeras till annan medicinsk personal, till exempel en företagssköterska.

Men vid en läkarundersökning måste alltid den som undersöks få träffa läkaren och få möjlighet att ställa frågor. Läkaren behöver vara insatt i det arbete som motiverar den medicinska kontrollen för att kunna bedöma vilka krav och vilka risker arbetet medför.

Du kan läsa mer i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om medicinska kontroller i arbetslivet och på vår temasida om medicinska kontroller (www.av.se).

Vad ska man undersöka vid den medicinska kontrollen?

Den minderåriga ska genomgå samma läkarundersökningar som behövs för vuxna arbetstagare. Läkaren kontrollerar om den undersökta har några hälsotillstånd som innebär särskilda risker att bli skadad i arbetet. Några exempel på detta är astma eller eksem hos någon som ska arbeta med ämnen som kan vara irriterande för huden och luftvägarna eller som är allergiframkallande. Andra exempel är raynaudbesvär (tendens till vita fingrar) vid arbete med vibrerande verktyg respektive hörselnedsättning i ett bullrande arbete. Det kan också vara en särskild risk att arbeta på höjder med fallrisk för någon med ett medicinskt tillstånd som kan påverka medvetandet eller omdömet. Sådana tillstånd kan vara epilepsi, diabetes, astma eller rädsla för höga höjder.

Vid medicinsk kontroll av minderåriga kan det också finnas anledning att bedöma den fysiska och psykiska utvecklingen. Ungdomar, särskilt de med sen kroppsutveckling, kan löpa ökade risker för belastningsskador vid tungt arbete och obekväma arbetsställningar.

Arbeten som medför särskild psykisk påfrestning eller ställer stora krav på psykisk mognad kan innebära särskilda

risker för ungdomar som visat prov på psykisk omognad. Exempel på sådana arbeten finns bland annat inom delar av sjukvården och i omsorgsarbete.

Elevhälsan på en minderårigs skola, till exempel skolsköterskan, kan ge läkaren värdefull hjälp i bedömningen av en elev, till exempel när det gäller den psykiska mognaden. Även den minderårigas lärare kan bidra med viktig information.

Resultatet av den medicinska kontrollen kan motivera rådgivning till den minderåriga och till föräldrarna. Den minderåriga kan behöva särskild introduktion och vägledning. Ibland kan vissa arbeten bedömas vara olämpliga eller t.o.m. medföra förbud för arbetsgivaren att anlita den som undersökts på grund av brister i dennes hälsotillstånd. Detta finns beskrivet mer i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om medicinska kontroller i arbetslivet.

Vid vissa arbeten där det finns risk för smitta kan du behöva kontrollera om den minderåriga är vaccinerad och annars erbjuda vaccination.

När ska en medicinsk kontroll göras och hur ofta?

En medicinsk kontroll görs som regel innan arbetet som innebär risker påbörjas. Man behöver inte vara undersökt förrän det är dags att påbörja detta arbete eller innan man blir utsatt för en viss risk i arbetet. Men det kan vara en hjälp för den minderåriga att bli erbjuden den medicinska kontrollen redan inför en viss utbildning. Man kan då få hjälp med yrkesvägledning och kanske undvika en utbildning till ett yrke som det senare kan vara svårt att arbeta i.

Vissa arbeten kan medföra risker för skador efter längre eller kortare tid. Det kan till exempel gälla om arbetet medför risker med fysisk belastning eller om det finns risk för att den minderåriga utvecklar allergier. Den läkare som genomfört de medicinska kontrollerna kan då ge vägledning om när det kan vara lämpligt med förnyade kontroller.

Om kontrollen främst varit inriktad på den fysiska eller psykiska mognaden kan den behöva upprepas bara för den som visat sig vara sent utvecklad.

Andra föreskrifter som ställer krav på medicinsk kontroll

Arbetsmiljöverkets föreskrifter om medicinska kontroller i arbetslivet gäller för alla arbetstagare och för elever. I dessa föreskrifter ställs det krav på läkarundersökningar om arbetstagaren ska arbeta med bly, kadmium, hårdplaster och damm som kan ge lungfibros (till exempel kvarts). Krav på läkarundersökning gäller även arbete som innebär stark fysisk påfrestning. Vid arbete med vibrationer eller vid nattarbete ska arbetsgivaren erbjuda läkarundersökning. En del av dessa arbeten är helt förbjudna för minderåriga, se bilaga 1 i AFS 2012:3

I föreskrifterna om medicinska kontroller eller på vår temasida om medicinska kontroller (www.av.se) kan du också läsa mer om hur man gör dessa undersökningar. Där finns också exempel på olika risksituationer och information om hur man hanterar resultaten med mera.

Dessutom finns det krav på medicinsk kontroll i Arbetsmiljöverkets föreskrifter:

- AFS 2005:16 Buller (hörselkontroll)
- AFS 1998:5 Arbete vid bildskärm (synundersökning)
- AFS 1990:11 Arbete med försöksdjur (läkarundersökning)

Drogtester

Vissa arbeten kan medföra särskilda olycksrisker. Det kan till exempel gälla arbeten med att framföra fordon, hantering av farliga redskap eller farliga ämnen och arbeten med fallrisker. Ett särskilt problem utgör då missbruk av läkemedel eller droger som påverkar nervsystemet och sinnesorganen. På vissa arbetsplatser har parterna kommit överens om drogtester av arbetstagarna för att förebygga olycksfall. Drogtester kan innebära ett intrång i den personliga integriteten vilket måste vägas mot de risker för olycksfall som man vill förebygga.

Arbetsgivare och arbetstagare ska enligt föreskrifterna om arbetsanpassning och rehabilitering utarbeta en policy för hur eventuella problem med missbruk på arbetsplatsen ska hanteras. Om drogtester kommer till användning behöver metoderna för dessa analyser vara kvalitetssäkrade för att undvika felaktiga resultat.

Åtgärda för att minska riskerna

Efter riskbedömningen och eventuella medicinska kontroller ska du som är ansvarig för arbetsmiljön göra det som behövs för att minska riskerna. Du behöver ta hänsyn till den minderårigas ålder, fysiska och psykiska mognad och övriga förutsättningar.

För att minska riskerna kan du exempelvis behöva anpassa verksamheten, skapa rutiner eller köpa in skyddsutrustning.

6 §

Vem ansvarar för skyddsutrustning vid praktik?

Vid praktik bör skolhuvudmannen och praktikgivaren vidta åtgärderna i samråd. Om du har skolelever som gör praktik hos dig är det vanligtvis du som bekostar den skyddsutrustning som eleverna behöver. Om det handlar om en kortare praktik och eleven redan har till exempel skyddsskor är det dock naturligt att eleven tar med dem till praktikplatsen.

Samarbetet mellan skolan och praktikplatsen

Det är den utbildningsansvariga som väljer praktikplats för en elev. Det gäller all praktik inom utbildningar som består av både teori och praktik. Personalen i skolan har oftast bäst förutsättningar att bedöma om den minderåriga har de fysiska och psykiska förutsättningar som behövs för att göra praktik på en viss arbetsplats.

Samtidigt måste den som ordnar elevernas praktikplatser diskutera elevens säkerhet och hälsa med den ansvariga på praktikplatsen. Det är en förutsättning för att förebygga ohälsa och olycksfall för en minderårig som ska ut på en arbetsplats för första gången.

Informera när en minderårig anställs

- Ta kontakt med vårdnadshavaren
- Informera skyddsombudet
- Ge den minderåriga introduktion

Ta kontakt med vårdnadshavaren

Du som är arbetsgivare eller uppdragsgivare ska informera vårdnadshavarna till yngre och äldre barn om arbetsuppgifterna, riskerna och vilka eventuella skyddsåtgärder som har ordnats.

7 §

Du väljer själv hur du vill informera vårdnadshavarna. Informationen behöver inte vara skriftlig, men den får gärna vara det.

Om det är ett yngre eller äldre barn som ska arbeta måste vårdnadshavaren medge att den minderåriga får arbeta med just de arbetsuppgifterna. Arbete vid sidan av skolan får inte gå ut över skolarbetet eller hindra barnen från att tillgodogöra sig undervisningen.

8 §

Informera skyddsombudet

Om det finns ett skyddsombud ska du som arbetsgivare tala om för skyddsombudet att du anställer en minderårig.

7 §

Ge den minderåriga introduktion

Enligt föreskrifterna ska en arbetsgivare, uppdragsgivare eller praktikgivare se till att den minderåriga får en introduktion. Introduktionen ska innehålla information om arbetsuppgifterna och riskerna. Du ska också försäkra dig om att den minderåriga har förstått informationen.

Introduktionen på en arbetsplats är alltid mycket viktig. Särskilt viktig är den för minderåriga som saknar tidigare yrkeserfarenhet. För dig som arbetsgivare är det viktigt att alltid försäkra dig om att den minderåriga har fått tillräcklig kunskap för att kunna arbeta på ett säkert sätt. Om det behövs särskilda skydds- och hanteringsregler måste de vara enkla och tydliga.

Enligt föreskrifterna ska den minderåriga i arbetet ha en handledare som har fyllt 18 år och har kunskaper om arbetet. Det kan till exempel vara en lärare, en arbetsledare eller en mer erfaren arbetskamrat. Handledaren bör ha minst ett års erfarenhet av de aktuella arbetsuppgifterna – från arbetslivet eller från utbildning. Dessutom ska hon eller han ha nödvändiga kunskaper om risker och skydd. Behovet av ledning och tillsyn varierar beroende på vad det är för arbete och den minderårigas ålder, erfarenhet och utbildning.

Handledaren bör

- grundligt gå igenom arbetsuppgifterna och riskerna med den minderåriga
- se till att den minderåriga har förstått
- se till att den minderåriga utför arbetet enligt instruktionerna, vilket kan innebära att handledaren under den första tiden måste stå bredvid och bevaka.

Kravet på ledning och tillsyn innebär inte att en minderårig som till exempel gör praktik bara ska gå vid sidan om och se på. Det innebär inte heller att handledaren ska stå bredvid hela tiden. Praktiken är till för att den minderåriga ska få yrkeskunskap och det kan man bara få genom att praktiskt arbeta med de olika arbetsuppgifterna. Introduktionen är till för att ge en så bra och säker start som möjligt på praktiken.

En minderårig bör dock inte lämnas ensam med arbetsuppgifterna förrän handledaren har förvissat sig om att den minderåriga har tillräcklig kunskap och erfarenhet. Ju längre period en minderårig är på arbetsplatsen, desto mer självständigt bör hon eller han kunna arbeta. Du som handledare måste emellertid alltid göra en bedömning av det med hjälp av föreskrifterna.

Det är viktigt att handledaren kontrollerar att den minderåriga arbetar säkert också i fortsättningen. Ytterligare en innebörd av "under ledning av" är att den minderåriga alltid ska ha någon att vända sig till. Om handledaren är sjuk eller ledig måste det finnas en ersättare.

Vilka arbetsuppgifter är förbjudna?

11§

Bil.1

I bilagan till föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö finns en lista på riskfyllda arbetsuppgifter (sidan 100). Huvudregeln är att minderåriga aldrig får utföra de riskfyllda arbetsuppgifter som omnämns i bilagan om inte något av undantagen är uppfyllt. I vissa fall får uppgifterna aldrig utföras av en minderårig.

En förteckning över riskfyllda arbetsuppgifter kan aldrig bli fullständig. Arbetsmiljöverket kan därför i enskilda fall förbjuda att en minderårig utför ett visst arbete som vi bedömer är farligt, även om arbetet inte står med i bilagan. De undantag som finns i vissa fall i bilagan är om arbetsuppgiften

- ingår i undervisning och sker i skolan eller på en plats som är avsedd för undervisning
- ingår i en handledarledd praktik för ungdomar eller om den
- utförs av ungdomar som har slutfört en gymnasieutbildning eller likvärdig utbildning för arbetsuppgiften.

Den undervisning som undantaget handlar om, förekommer framför allt i gymnasiet. Men det kan även handla om andra utbildningar, till exempel folkhögskolor eller yrkesinriktade uppdragsutbildningar som fristående utbildare genomför, som motorsågsutbildning eller truckförarutbildning. Det

räcker att det utbildningsavsnitt som arbetsuppgiften handlar om är avklarat, oavsett om ett helt utbildningsprogram är slutfört eller inte.

Som arbetsgivare behöver du jämföra andra utbildningar med gymnasieskolans för att bedöma om de är likvärdiga. En arbetsgivares internutbildning motsvarar i princip aldrig en sådan utbildning.

Se exempel på riskfyllda arbeten på sidan 71.

Minderåriga får aldrig ensam utföra de riskfyllda arbetsuppgifter som finns i föreskrifternas bilaga 1. (Se sidan 100.)

Arbetsuppgifter som är förbjudna för yngre barn

Yngre barn får inte arbeta

Huvudregeln är att yngre barn, dvs. barn som inte har fyllt 13 år, inte får arbeta. Det gäller arbete för arbetsgivare, uppdragsgivare eller praktikgivare. Det står i arbetsmiljölagen (5 kap. 2 §). Det gäller även arbete som till exempel medhjälpare i den egna familjens företag om det finns andra anställda.

Undantag: Yngre barn får utföra lätt arbete i familjeföretaget

Yngre barn får utföra mycket lätta och ofarliga arbetsuppgifter inom verksamheter som drivs av den egna familjen och inte har några andra anställda. Exempel på mycket lätt och ofarligt arbete är trädgårdsarbete, lätt utfodringsarbete, lättare manuell sådd och plantering, frukt- och bärplockning samt rensning av trädgårdsland och mindre odlingar.

12 §

Undantag: Yngre barn får uppträda i kulturell verksamhet med tillstånd från Arbetsmiljöverket

Yngre barn kan få uppträda och repetera inom kulturell eller konstnärlig verksamhet och vid sport- och reklamevenemang om Arbetsmiljöverket har gett tillstånd till det. På vår webbplats hittar du mer information om det och en blankett för att söka tillstånd. Vårdnadshavaren måste ge sitt medgivande till att det yngre barnet arbetar. Uppge i din ansökan om du har ett sådant medgivande från vårdnadshavaren.

Om du arbetar med till exempel en teaterföreställning eller ett teveprogram där du anlitar flera minderåriga kan du i vissa fall få ett generellt tillstånd från Arbetsmiljöverket för att låta minderåriga medverka. I så fall kan du anlita yngre barn med kort varsel utan att behöva förnya tillståndet för varje barn. För att få ett sådant generellt tillstånd krävs att

- det handlar om en produktion som pågår under en viss tid.
- en generell riskbedömning är gjord
- de minderårigas fysiska eller psykiska mognad inte är avgörande för om de kan medverka.

Varje programprojekt måste lämna in en ansökan. Större företag kan inte söka en generell dispens. Det behövs ett undantag även för en föreställning som bara ges vid ett tillfälle.

Undantag från regler om arbetstider vid artistframträdande

Det går att få undantag från vissa arbetstidsregler vid artistuppträdanden. Läs mer om det på sidan 44.

Arbetsuppgifter som är förbjudna för äldre barn

Äldre barn får inte ha arbetsuppgifter som kräver stort ansvar eller är fysiskt eller psykiskt påfrestande. Det innebär till exempel att äldre barn inte får

- utföra fysiskt tunga arbetsuppgifter, till exempel tunga lyft
- utföra psykiskt påfrestande arbetsuppgifter, till exempel arbeta i miljöer där det finns risk för våld, konflikter eller hot.

Vad som är ett lätt arbete, som är tillåtet för ett äldre barn enligt 5 kap. 2 § andra stycket i arbetsmiljölagen, beror på barnets ålder och mognad. Du behöver även ta hänsyn till hur länge och hur ofta arbetet utförs. Precis som i alla andra situationer måste du alltid göra en riskbedömning.

Äldre barn får inte sälja alkohol, snus och tobak

Äldre barn får aldrig sälja alkohol, snus och tobak, det vill säga varor som man måste ha en viss ålder för att få köpa. Att kontrollera legitimation ställer krav på den som ska göra det. Dessutom finns det risk att en sådan situation leder till konflikter. En minderårig kan hamna i en situation där hon eller han nekar personer i sin egen ålder eller äldre att handla. Det kan leda till lojalitetskonflikter eller till och med utpressning, särskilt om den minderåriga har en relation till kunden.

Arbetsuppgifter som är förbjudna för ungdomar

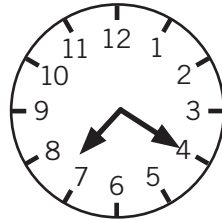
Huvudregeln för ungdomar är att de inte får utföra arbetsuppgifter som finns med i föreskriftens bilaga 1 – om inte undantagen i bilagan är uppfyllda. De undantag som finns är om arbetsuppgiften

- ingår i undervisning och sker i skolan eller på en plats som är avsedd för undervisning
- ingår i en handledarledd praktik för ungdomar
- utförs av ungdomar som har slutfört en gymnasieutbildning eller liknande för arbetsuppgiften.

Arbetstid och ledighet

Vilka arbetstider gäller för minderåriga?

När det inte står något särskilt i föreskrifterna så gäller arbetstidslagen även för minderåriga. För minderåriga finns det dessutom särskilda regler enligt EU-direktivet om minderåriga som har överförts till Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Minderåriga råkar lättare ut för störningar i dygnsrytmen av att arbeta sena kvällar och tidiga morgnar. Det finns också regler för hur mycket minderåriga får arbeta när de går i skolan.



Undantag från reglerna i arbetstidslagen kan göras genom kollektivavtal. Kollektivavtal kan dock inte ersätta reglerna i föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö. Tänk på att en minderårig person löper större risk att råka ut för olyckor under sena kvällar och nätter än en vuxen.

Reglerna om arbetstider gäller både arbetsgivare och uppdragsgivare. Och för lärlingar finns det särskilda regler, se sidan 49.

För alla minderåriga gäller arbetstidsreglerna oavsett om arbetstiden räknas som ordinarie arbetstid, övertid, meritid eller jourtid.

Undantag från reglerna om arbetstider

Det är viktigt att den minderåriga får sin nattvila efter en sen kvällsföreställning. Enligt föreskrifterna kan Arbetsmiljöverket ändå göra undantag från vissa arbetstidsregler för uppträdande och repetitioner inom kulturell eller konstnärlig verksamhet och vid sport- och reklamevenemang. Då måste det finnas särskilda skäl.

Blanketten för ansökan om undantag och information om hur man söker finns på Arbetsmiljöverkets webbplats.

Exempel på undantag

Ett undantag skulle kunna vara när den minderåriga får arbeta längre tid för att man vid en filminspelning måste ta hänsyn till ljusförhållanden för att behålla berättelsens trovärdighet.

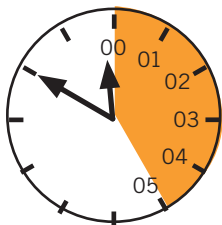
Minderåriga som har flera jobb

Det totala antalet timmar som en minderårig får arbeta gäller sammanlagt för alla den minderårigas arbetsgivare. Det betyder att när du räknar ut den minderårigas arbetstid måste du dra ifrån tid som den minderåriga arbetar för någon annan. Annars finns det risk för att den minderåriga får arbeta längre tid än vad som är tillåtet. När du anlitar en minderårig behöver du därför fråga om och i så fall när och hur mycket han eller hon arbetar åt någon annan, eller praktiserar eller går lärlingsutbildning. Du behöver även fråga om den minderåriga arbetar inom ramen för en lärlingsutbildning, eftersom arbetsplatsförlagt lärande också omfattas av arbetstidsreglerna.

Om du frågar den minderåriga om hon eller han arbetar för någon annan och han eller hon svarar nej får du utgå från att det stämmer med verkligheten.

Att räkna ihop tiden från flera olika arbetsgivare behöver du bara tänka på när du räknar ut arbetstid, inte när du räknar ut vilotid. Det innebär att du inte behöver tänka på att en minderårig arbetar för någon annan när du tillämpar vilotidsreglerna.

Får minderåriga arbeta på natten?



Minderåriga får aldrig arbeta mellan midnatt och klockan fem på morgonen.

Förbudet mot att arbeta på natten sammanfaller med det generella nattarbetsförbudet enligt arbetstidslagen.

16 §

Hur lång rast ska minderåriga ha?

Enligt föreskrifterna ska minderåriga ha en sammanhängande rast på minst 30 minuter senast efter fyra och en halv timmes arbete. Dessutom finns det i arbetstidslagen krav på pauser från arbetet, till exempel en kaffepaus. Under en paus får man inte lämna arbetsplatsen, till skillnad från rast.

Arbetstider för yngre och äldre barn

Hur många timmar per dag och vecka får yngre och äldre barn arbeta under skolveckor?

Under skolveckorna får barn arbeta högst 2 timmar per skoldag eller 7 timmar per skolfri dag. Barn får arbeta högst 12 timmar per skolvecka.

20 §

Hur många timmar per dag och vecka får yngre och äldre barn arbeta under skollov?

20 §

Under skollov som tillsammans med lördag och söndag är minst en vecka får barn arbeta högst 7 timmar per dag och högst 35 timmar per vecka.

Hur mycket får yngre barn arbeta inom ett familjeföretag?

För de yngre barn som arbetar inom verksamheter som drivs av en familjemedlem enligt 12 § punkt 1 är det föräldrarna som avgör arbetstiden.

Ledighet för yngre och äldre barn

19 §

Hur lång tid ska yngre och äldre barn ha ledigt per dygn?

Yngre och äldre barn får inte arbeta mellan klockan 20 och klockan 06.

20 §

Yngre och äldre barn ska enligt föreskrifterna ha minst 14 timmars sammanhängande ledighet från arbetet för nattvila (dygnsvila).

Hur lång tid ska yngre och äldre barn vara lediga per vecka?

Yngre och äldre barn ska ha en viloperiod från arbetet om minst två dagar under varje sjudagarsperiod, så kallad veckovila. Så långt som möjligt ska veckovilan vara sammanhängande och vara förlagd till veckoslutet. Den sammanhängande ledigheten får aldrig understiga 36 timmar.

Veckovilan ska ske på en tid som är fri från schemalagd undervisning.

Hur många veckor sammanhängande ledighet ska yngre och äldre barn ha per år?

Yngre och äldre barn ska ha minst fyra veckors sammanhängande ledighet från arbete varje kalenderår. Ledigheten ska ligga på en tid som är fri från schemalagd undervisning. Det innebär att om sommarlovet är tio veckor så kan barnen arbeta högst sex veckor av dessa.

20 §

Exempel på arbetstider för äldre barn

Fjortonårige Kalle går i skolan till klockan 14 på fredagen och jobbar 15–17 på fredagen och 9–16.30 på lördagen (inklusive rast). Dessutom har Kalle möjlighet att jobba 3 timmar fördelade på två andra vardagar. Det blir en total arbetstid på 12 timmar plus 30 minuters rast. På måndagen börjar Kalle skolan igen klockan 8. Hans sammanhängande ledighet blir då 39,5 timmar vilket uppfyller kravet på minst 36 timmar och veckovilan blir 16 + 39,5 timmar från fredag till måndag.

Arbetstider för ungdomar

Hur många timmar per dag och vecka får ungdomar arbeta?

Ungdomar får arbeta högst 8 timmar per dag och högst 40 timmar per vecka.

Om det behövs med hänsyn till arbetsuppgifterna eller övriga arbetsförhållanden gäller ett undantag från den här regeln. Då får ungdomar istället arbeta upp till 8 timmar per dag i genomsnitt under en sju dagarsperiod. Veckoarbetstiden får då vara 40 timmar per vecka i genomsnitt under en fyra-veckorsperiod. Det innebär att man till exempel kan arbeta 10 timmar en dag om man en annan dag arbetar 6 timmar.

21 §

Motsvarande gäller för vuxna enligt arbetstidslagen och kan avse till exempel arbete inom jordbruk.

Ledighet för ungdomar

Hur lång tid ska ungdomar ha ledigt per dygn?

21 §

Ungdomar ska enligt föreskrifterna ha minst 12 timmars sammanhängande ledighet under varje 24-timmarsperiod (dygnsvila). Tiden mellan klockan 22 och 06 eller mellan klockan 23 och 07 ska vara fri från arbete.

Dygnsvilan får förkortas till 11 timmar på arbetsplatser där ett ordinarie arbetspass slutar mellan klockan 22 och 24 eller börjar mellan klockan 05 och 07 och där det komplicerar verksamheten om den minderåriga inte kan börja och sluta på de ordinarie tiderna. Det är arbetsgivaren som får bedöma om så är fallet.

Om ungdomar har flera arbetspass under ett dygn och inget arbetspass är längre än 4 timmar får dygnsvilan också förkortas till 11 timmar. Flera arbetspass under varje dygn bör dock användas restriktivt.

Om ungdomar arbetar på ett sjukhus eller äldreboende, inom jordbruket eller på hotell eller restaurang får dygnsvilan förkortas till 11 timmar. En förutsättning för att förkorta dygnsvilan i dessa situationer och om den minderåriga har flera arbetspass är att den minderåriga får en kompenserande viloperiod direkt efter arbetspassens slut.

Hur lång tid ska ungdomar vara lediga per vecka?

Ungdomar ska ha en viloperiod från arbetet om minst två dagar under varje sjudagarsperiod, så kallad veckovila. Så långt som möjligt ska veckovilan vara sammanhängande och vara förlagd till veckoslutet. Den sammanhängande ledigheten får aldrig understiga 36 timmar.

21 §

För ungdomar gäller inte samma krav som för barn, vilket innebär att veckovilan från arbetet kan infalla även under skolveckan. Det är naturligtvis ändå bra att se till att ungdomarna får möjlighet till vila.

21 §

Exempel på arbetstider för ungdomar

Sjuttonåriga Lisa går i skolan till klockan 15 på fredagen och arbetar 16–20 på fredagen. På lördagen jobbar Lisa 8–17 och på söndagen klockan 12–16. Följande vecka går Lisa i skolan måndag–fredag och jobbar sedan 15–20 på lördagen och 11–17 på söndagen. Lisa får då veckovila från arbetet och även tillräcklig dygnsvila mellan arbetspassen.

Arbetstiden får inte hindra skolarbetet för ungdomar

För ungdomar gäller att arbetstiden inte får hindra skolgången eller möjligheten att ta till sig skolundervisningen.

21 §

Det här gäller för lärlingar

Det finns särskilda regler för minderåriga som deltar i arbetsplatsförlagt lärande i gymnasieskolan, så kallad lärlingsutbildning eller liknande.

22 §

Man kan kallas lärling ute på en arbetsplats dels om man går en viss gymnasieutbildning som innefattar praktik på

23 §

arbetsplatsen, dels om man inte går någon gymnasieutbildning men är anställd av arbetsgivaren som lärling på arbetsplatsen.

Vid gymnasial lärlingsutbildning har eleven undervisning i skolan och gör praktik på en arbetsplats. När eleven gör praktiken på arbetsplatsen kan eleven antingen ha ett anställningskontrakt med arbetsgivaren eller så har eleven inte det. Eleven kommer ofta upp i maximal tillåten arbetstid inom utbildningen, dvs. 40 timmar per vecka. Detta eftersom den tid eleven deltar i lärarledd skolundervisning ska läggas till den tid som eleven utför arbete åt praktikgivaren. Oavsett om eleven har ett anställningskontrakt eller inte så får eleven arbeta 20 timmar i veckan utöver sin lärlingsutbildning.

En lärling som däremot inte går någon gymnasieutbildning men är anställd direkt av arbetsgivaren som lärling får inte arbeta ytterligare 20 timmar i veckan. Det innebär att en sådan lärling får arbeta maximalt 40 timmar per vecka.

Det innebär till exempel att en minderårig i gymnasial lärlingsutbildning kan arbeta 4 timmar på onsdagen, 8 timmar på lördagen och 8 timmar på söndagen även om den minderåriga arbetar som lärling 7,5 timmar varje vardag under samma vecka.

Det här gäller vid praktik

Du kan läsa om vem som ansvarar för olika saker när eleverna har praktik under skoltid i kapitlet "Vad gäller vid praktik" på sidan 66.

Vad händer om man inte följer reglerna?

Många av reglerna i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetsmiljö är straffbara. Om du anlitar en minderårig på ett sätt som inte stämmer med reglerna så kan du bli åtalad och riskera att få betala böter.

Arbetsmiljöverket kan också förbjuda visst arbete om inte särskilda villkor är uppfyllda eller besluta att en arbetsgivare ska ordna vissa saker.

Som arbetsgivare har du ett skyddsansvar och ett straffansvar. Skyddsansvaret handlar om att utföra förebyggande arbetsmiljöåtgärder. Straffansvaret är att en domstol bestämmer vem som är ansvarig för att det har inträffat en skada. Det går inte att bestämma vem som kommer att få straffansvar genom interna beslut eller avtal inom företaget eller organisationen. Hur ni fördelar arbetet och ansvaret på företaget avgör alltså inte vem som får straffansvar. Men det kan ändå få stor betydelse hos domstolen. Domstolen tar hänsyn till om en person har haft tillräckligt med befogenheter, ekonomiska resurser och kompetens för att uppfylla sina skyldigheter.

Du kan läsa mer om straffansvar på vår webbplats www.av.se

Del 2
Skolan

Hur och när gäller föreskrifterna i skolan?

2 §

Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetsmiljö gäller minderåriga i utbildning. Minderårig elev är man från och med förskoleklass (nollan) tills man slutar sin utbildning, dock längst till dess man fyller 18 år.

Föreskrifterna gäller även minderåriga som

- får utbildning från fristående utbildare, till exempel folkhögskolor
- får utbildning från fristående utbildare som ger yrkesutbildningar, till exempel motorsågsutbildning eller truckförarutbildning
- får utbildning inom frivillig vård eller tvångsvård inom ramarna för socialtjänstlagen (SFS 2001:453)
- får utbildning enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (SFS 1990:52)
- har anpassad studiegång eller går det individuella programmet på gymnasiet.

Barn i förskoleverksamhet (daghem) eller fritidsverksamhet omfattas däremot inte av arbetsmiljölagen och därför inte heller av föreskrifterna.

I skolan gäller arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Dessa gäller även om eleven förflyttar sig för att ha undervisning på en annan skola. Däremot gäller före-

skrifterna och lagen inte om en elev lämnar skolområdet på en rast eller håltimme.

Vem är ansvarig inom skolan?

De ytterst ansvariga för arbetsmiljön i de kommunala skolorna är kommunens politiker. Ofta delegerar politikerna det dagliga arbetet med skolans arbetsmiljö till rektorn. Även för fristående skolor är skolhuvudmannen ansvarig för arbetsmiljön.

Rektorn har en central roll

Den kommunala nämnd som ansvarar för skolan lämnar oftast över arbetsmiljöuppgifterna till rektorn. Dessa kan också lämnas över till någon annan. Till exempel kan den som är huvudlärare i kemi, slöjd och gymnastik få arbetsmiljöuppgifter. Skolhuvudmannen för fristående skolor delegerar också oftast arbetsmiljöuppgifterna på samma sätt som den kommunala nämnden.

Det är oftast rektorn som ansvarar för att skolan gör en riskbedömning innan man gör förändringar i verksamheten eller när man upptäcker risker. Ofta krävs det också att skolan gör en riskbedömning inför utflykter och liknande. I praktiken kan det vara andra personer i skolan som genomför riskbedömningen, till exempel huvudläraren i kemi och slöjd. Det är då rektorns ansvar att kemiläraren och slöjdläraren har de kunskaper som behövs. Rektorn måste också se till att de får den tid som behövs för att göra riskbedömningen.

Vad ska man tänka på när man gör riskbedömning i skolan?

4 §

I skolan ska man självklart tänka på samma frågor som i arbetslivet, läs mer om riskbedömning av arbetsmiljön på sidan 22.

Vad man extra noga bör titta på och riskbedöma i skolan som skolhuvudman är bland annat skolämnena och aktiviteter med särskilda risker, till exempel:

- textil-, trä- och metallslöjd
- idrott och hälsa
- hemkunskap
- laborationer inom kemi och biologi
- ämnen där man sitter långa tider framför datorn
- gymnasieskolans yrkesinriktade program
- operation dagsverke, som skolan ansvarar för
- praktik.

På sidorna 14–18 kan du läsa mer om särskilda risker inom olika branscher.

Samverka med skyddsombudet

I normala fall ska det finnas ett lokalt skyddsombud i skolan. Skolhuvudmannen kan samarbeta med skolans skyddsombud för att tillsammans göra en undersökning och bedömning av riskerna. Det är skolhuvudmannen som är ansvarig för arbetsmiljön. I skolan finns också elevskyddsombud.

Vad är det för skillnad mellan skyddsombud och elevskyddsombud?

Skyddsombuden representerar de anställda på skolan. Skyddsombuden kan väljas av sina fackförbund eller av arbetstagarerna. På www.av.se finns mer information om skyddsombud.

Precis som skyddsombud utses för de anställda så väljer eleverna elevskyddsombud som representerar alla eleverna i arbetsmiljöarbetet. Du som är rektor ska bjuda in elevskyddsombuden i arbetsmiljöarbetet på i stort sett samma villkor som personalens skyddsombud.

Elever har rätt att medverka i skolans arbetsmiljöarbete genom att utse elevskyddsombud från och med år 7 i grundskolan samt i gymnasieskolan och i vuxenutbildningen. Även yngre elever har rätt att vara med i arbetsmiljöarbetet beroende på ålder och mognad.

Kommunikation med elevskyddsombud

Det finns inga regler för hur elevskyddsombuden ska kommunicera med eleverna. Det är upp till varje skola att hitta former för elevernas samverkan och hur frågor ska förankras hos eleverna.

Skolledningen måste aktivt uppmana eleverna att utse elevskyddsombud. Rektorn ska se till att alla elever informeras om hur de har rätt att delta i arbetsmiljöarbetet. Det är

alltså inte rektorn som ska utse elevskyddsombud utan det är elevernas ansvar att välja elever som de tror vill och kan klara den rollen.

Rektorn ska däremot se till att skolans elever och personal informeras om vilket eller vilka elevskyddsombud som representerar en viss grupp elever.

I arbetsmiljölagen finns särskilda regler om elevskyddsombud och deras medverkan i skyddskommittén.

Medicinsk kontroll i skolan

Ibland behövs en medicinsk kontroll i skolan. Det kan till exempel handla om att minderåriga elever ska göra praktik eller när en utbildning innehåller vissa praktiska moment som medför risker.

Den medicinska kontrollen kan med fördel utföras av elevhälsan förutsatt att denna har kompetens för det. Alternativt kan kontrollen genomföras av den företagshälsovård som normalt anlitas av praktikplatsen eller annan företagshälsovård. Skolan ansvarar alltid för att undersöka om praktikerbetet eller vissa moment i skolarbetet kräver medicinsk kontroll.

Den medicinska kontrollen behöver inte utföras förrän det riskfyllda arbetet ska påbörjas. Men det kan vara en hjälp för den minderåriga att bli erbjuden medicinsk kontroll redan inför en viss utbildning.

För att få göra medicinsk kontroll för elever krävs att den minderåriga och ibland även vårdnadshavaren godkänner det. Om den minderåriga eller vårdnadshavaren inte godkänner det får den minderåriga inte utföra arbetsuppgifter som kräver medicinsk kontroll.

Du kan läsa mer om medicinska kontroller på sidan 28. Ofta görs den medicinska kontrollen som en läkarundersökning. Delar av en läkarundersökning kan delegeras till annan medicinsk personal, till exempel en skolsköterska.

Åtgärda för att minska riskerna

6 §

Efter riskbedömningen och eventuella medicinska kontroller ska du som är ansvarig för arbetsmiljön i skolan göra det som behövs för att minska riskerna. Du behöver ta hänsyn till den minderårigas ålder, fysiska och psykiska mognad och övriga förutsättningar.

Det du behöver göra för att minska riskerna kan till exempel vara att anpassa verksamheten, skapa rutiner eller köpa in skyddsutrustning.

Vem ansvarar för skyddsutrustning vid praktik?

Vid praktik bör skolhuvudmannen och praktikgivaren vidta åtgärderna i samråd. Om skolelever gör sin praktik på en arbetsplats är det vanligtvis arbetsplatsen som bekostar den skyddsutrustning som eleverna behöver. Om det handlar om en kortare praktik och eleven redan har till exempel skyddsskor är det dock naturligt att eleven tar med dem till praktikplatsen.

Samarbetet mellan skolan och praktikplatsen

Det är den utbildningsansvariga som väljer praktikplats för en elev. Det gäller all praktik inom utbildningar som består av både teori och praktik. Personalen i skolan har oftast bäst förutsättningar att bedöma om den minderåriga har de fysiska och psykiska förutsättningar som behövs för att göra praktik på en viss arbetsplats.

Samtidigt måste den som ordnar elevernas praktikplatser diskutera elevens säkerhet och hälsa med den ansvariga på praktikplatsen. Det är ett bra sätt att förebygga ohälsa och olycksfall för en minderårig som ska ut på en arbetsplats för första gången.

Ge den minderåriga introduktion

10 §

Enligt föreskrifterna ska en skolhuvudman och praktikgivare se till att den minderåriga får en introduktion. Introduktionen ska innehålla information om arbetsuppgifterna och riskerna. Du ska också försäkra dig om att den minderåriga har förstått informationen. Introduktionen är särskilt viktig för minderåriga som saknar tidigare yrkeserfarenhet.

Enligt föreskrifterna ska den minderåriga i arbetet ha en handledare som har fyllt 18 år och har kunskaper om arbetet. Det kan till exempel vara en lärare, en arbetsledare eller en mer erfaren arbetskamrat. Handledaren bör ha minst ett års erfarenhet av de aktuella arbetsuppgifterna – från arbetslivet eller från utbildning. Dessutom ska hon eller han ha nödvändiga kunskaper om risker och skydd. Behovet av ledning och tillsyn varierar beroende på vad det är för arbete och den minderårigas ålder, erfarenhet och utbildning.

Handledaren bör

- grundligt gå igenom arbetsuppgifterna och riskerna med den minderåriga
- se till att den minderåriga har förstått
- se till att den minderåriga utför arbetet enligt instruktionerna, vilket kan innebära att handledaren under den första tiden måste stå bredvid och bevaka.

Kravet på ledning och tillsyn innebär inte att en minderårig som till exempel gör praktik bara ska gå vid sidan om och se på. Det innebär inte heller att handledaren ska stå bredvid hela tiden. Praktiken är till för att den minderåriga ska få yrkeskunskap och det kan man bara få genom att praktiskt arbeta med de olika arbetsuppgifterna. Introduktionen är till för att ge en så bra och säker start som möjligt på praktiken.

En minderårig bör inte lämnas ensam med arbetsuppgifterna förrän handledaren har förvissat sig om att den minderåriga har tillräcklig kunskap och erfarenhet. Ju längre period en minderårig är på arbetsplatsen, desto mer självständigt bör hon eller han kunna arbeta. Du som handledare måste dock alltid göra en bedömning av det med hjälp av föreskrifterna.

Det är viktigt att handledaren kontrollerar att den minderåriga arbetar säkert också i fortsättningen. Ytterligare en innebörd av "under ledning av" är att den minderåriga alltid ska ha någon att vända sig till. Om handledaren är sjuk eller ledig måste det finnas en ersättare.

Vilka arbetsuppgifter är förbjudna?

11 §

I bilagan till föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö finns en lista på riskfyllda arbetsuppgifter. Läs mera på sidan 38.

Bil. 1

Vad gäller för lärlingar?

Det finns särskilda regler för minderåriga som deltar i arbetsplatsförlagt lärande inom så kallad lärlingsutbildning eller liknande. Föreskrifternas arbetstidsregler gäller oavsett om eleven är anställd eller inte. Om eleven har undervisning i skolan samma vecka som arbetsplatsförlagt lärande minskar antalet tillåtna timmar för arbetsplatsförlagt lärande med den tid som eleven har undervisning i skolan.

22 §

23 §

En minderårig som går en lärlingsutbildning kommer ofta upp i maximal tillåten arbetstid inom utbildningen. En minderårig som utför liknande arbetsuppgifter på en praktisk utbildning på skolan har däremot inte förbrukat någon av sina tillåtna 40 arbetstimmar. Skoltid räknas inte som arbetstid i detta sammanhang. Arbetsmiljöverket har beslutat att använda ett undantag i EU-direktivet om minderåriga och tillåta att dessa elever får arbeta 20 timmar i veckan utöver sin lärlingsutbildning. Detta för att inte stänga ute minderåriga lärlingar från arbetsmarknaden utanför lärlingsprogrammet.

Det innebär till exempel att en minderårig kan arbeta 4 timmar på onsdagen, 8 timmar på lördagen och 8 timmar på söndagen även om den minderåriga arbetar som lärling 7,5 timmar varje vardag under samma vecka.

Vad gäller vid praktik?

Lärare i praktiska ämnen ska kunna reglerna

I de ämnen som innehåller praktiska arbetsuppgifter ska läraren ha kunskaper om arbetets risker och om hur man förebygger ohälsa och olycksfall och då särskilt för minderåriga. Praktiska arbetsuppgifter kan till exempel vara sådana som finns inom gymnasiet yrkesförberedande program men även till exempel slöjd eller laborationer. Läraren behöver till exempel veta vilka regler som gäller för

- arbete med farliga ämnen
- skydd på maskiner
- fysiskt och psykiskt påfrestande arbetsuppgifter som arbete på hög höjd, arbete med vibrerande handhållna verktyg och el, arbete där man kan råka ut för våld samt arbete inom vård och omsorg.

Lika viktigt är det att de som väljer elevernas praktikplatser har denna kunskap.

Kravet på dessa kunskaper har inget att göra med om man har fått arbetsmiljöuppgifter tilldelade sig enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete eller inte. Den som har en arbetsledande roll ska ha rätt kompetens.

Lärare i praktiska ämnen ska också göra en riskbedömning. Är eleverna tillräckligt mogna för att kunna använda de maskiner eller den utrustning som finns? Ska användningen begränsas? En sådan begränsning kan vara att vissa maskiner eller viss utrustning inte får användas. En annan åtgärd kan

vara att maskiner eller utrustning kompletteras för att kunna användas säkert.

Praktikplatsen ska utse handledare

Den som väljer elevernas praktikplatser bör se till att praktikplatsen har utsett en särskild handledare och att det finns rutiner för hur handledning, introduktion och information ska gå till.

Praktikplatsen har ansvaret

Det är praktikplatsen som har huvuddelen av ansvaret för att skydda minderåriga elever när de är på praktikplatsen.

Om eleven behöver skyddsutrustning under sin praktik är det vanligtvis praktikplatsen som bekostar den. Om det är fråga om en kortare praktik och eleven redan har till exempel skyddsskor i skolan är det dock naturligt att eleven tar med dessa till praktikplatsen.

Huvudmannen för skolan ska anmäla en eventuell olycka

Om en allvarlig olycka eller ett allvarligt tillbud drabbar eleven under det arbetsplatsförlagda lärandet är det skolhuvudmannen som har ansvar att anmäla olyckan eller tillbudet till Arbetsmiljöverket. Det är därför viktigt att du som är skolhuvudman påpekar detta för arbetsplatsen så att de har rutiner för att omedelbart meddela skolan om något inträffar som gör att en anmälan måste göras.

Vad händer om man inte följer reglerna?

Många av reglerna i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetsmiljö är straffbara. Om man anlitar en minderårig på ett sätt som inte stämmer med reglerna så kan man bli åtalad och riskerar att få betala böter.

Arbetsmiljöverket kan också förbjuda visst arbete om inte särskilda villkor är uppfyllda eller besluta att en arbetsgivare ska ordna vissa saker.

Som huvudman för skolan har du ett arbetsmiljöansvar och ett straffansvar. Arbetsmiljöansvaret handlar om att utföra förebyggande arbetsmiljöåtgärder. Straffansvaret är att en domstol bestämmer vem som är ansvarig för att det har inträffat en olycka. Det går inte att bestämma vem som kommer att få straffansvar genom interna beslut eller avtal inom företaget eller organisationen. Hur ni fördelar arbetet och ansvaret på företaget avgör alltså inte vem som får straffansvar. Men det kan ändå få stor betydelse hos domstolen. Domstolen tar hänsyn till om en person har haft tillräckligt med befogenheter, ekonomiska resurser och kompetens för att uppfylla sina skyldigheter.

Du kan läsa mer om straffansvar på vår webbplats www.av.se

Arbetsmiljöregler

– bakgrund och sammanhang

Det finns ett särskilt EU-direktiv om minderåriga – Rådets direktiv 94/33/EG från den 22 juni 1994 om skydd av minderåriga i arbetslivet. Direktivet genomförs i svensk lagstiftning genom bland annat arbetsmiljölagen (1977:1160) och Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetsmiljö. Direktivet är ett minimidirektiv. Det innebär att vi i Sverige kan välja att ha strängare regler i vissa fall. Arbetsmiljölagen ger de yttre ramarna för miljön på jobbet. I arbetsmiljölagens kapitel 5 finns generella regler om minderåriga.

Arbetsmiljöverket har fått i uppdrag av regeringen att mer i detalj reglera vad som ska gälla. Detta gör vi genom att i Arbetsmiljöverkets författningssamling, AFS, ge ut föreskrifter som preciserar vilka krav som ska ställas på arbetsmiljön.

Exempel på riskfyllda arbeten

Bil. 1

I föreskrifternas bilaga 1 finns en lista över riskfyllda arbetsuppgifter som är förbjudna för minderåriga. Ibland kan minderåriga i vissa situationer ändå tillåtas utföra vissa uppgifter – om det då är tillåtet så finns utöver krysset i förbjudet-kolumnen ett kryss i den kolumn där förutsättningarna är beskrivna. Ett exempel är att arbete med avloppsvatten, avloppsslam eller latrin i öppen hantering så att det finns risk för smitta (I. Agens, punkt 1) är förbjudet som huvudregel. Däremot får man utföra arbetsuppgiften om den skulle ingå i undervisning. Eller om den utförs av ungdomar som fullgjort sin gymnasieutbildning eller likvärdig utbildning för uppgiften.

Nedan kommenterar vi kort vissa av punkterna som finns i bilagan.

Minderåriga får aldrig ensamma utföra de riskfyllda arbetsuppgifter som finns i föreskrifternas bilaga 1.

Särskilda kommentarer till vissa riskfyllda ämnen (agens)

I) 2. Arbete som kan medföra särskild risk för kontakt med smittämnen som tillhör riskklass 2 enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter om mikrobiologiska arbetsmiljörisker – smitta, toxinpåverkan, överkänslighet

Det kan uppstå risker på grund av smittämnen, till exempel inom sjukvården, på laboratorium eller i produktions-

anläggningar. Även arbete med material som är förorenat med smittämnen kan innebära risk för ohälsa. Det innebär att minderåriga till exempel bör undvika att sortera smutstvätt från sjukhus.

Minderåriga får inte ha arbetsuppgifter där de kan komma i kontakt med blod och andra kroppsvätskor från människor så att de kan bli smittade med till exempel hiv eller hepatit C-virus i riskklass 3, se punkt 9 i bilagan till föreskrifterna. I Arbetsmiljöverkets föreskrifter om mikrobiologiska arbetsmiljörisker – smitta, toxinpåverkan, överkänslighet finns regler och råd om blodburen smitta (AFS 2005:1). Även om det inte finns ett absolut förbud mot att laborera med blod i skolan kan det vara olämpligt om det inte rör sig om en yrkesutbildning. En skola kan ha lokala riktlinjer för hur man hanterar blodlaborationer.

Enligt smittskyddslagen är den som har en allmänfarlig sjukdom (till exempel hepatit B, C och D liksom hiv) skyldig att informera om sin smitta i situationer när beaktansvärd risk för smitta föreligger. Att laborera med blod kan bedömas vara en sådan situation. Blodlaborationer i skolan kan därför vara integritetskränkande för elever som bär på en blodsmitta. Därför måste det också vara frivilligt att delta i laborationer där man använder elevernas eget blod. Dessutom kan bärare som inte känner till sin smitta naturligtvis förekomma även i skolan. Blod betraktas inom sjukvården alltid som en smittrisk och särskilda riktlinjer ska följas för att undvika sticksador och risk för spridning av blodsmitta.

Riskklassificeringar kan du läsa mer om i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om mikrobiologiska arbetsmiljörisker (AFS 2005:1).

I) 6. *Kemiska ämnen fördelade på faroangivelser*

Att den minderårigas hälsa inte får utsättas för skadlig inverkan innebär att en minderårig inte får utsättas för exponering av ett ämne så att han eller hon påverkas av det. Tänk även på att den minderåriga inte får utsättas för farliga ämnen genom sina kollegers arbete. Den som får en allergi i unga år kan få besvär av den resten av livet. Här följer några exempel på arbetsuppgifter där den minderåriga kan utsättas för farliga ämnen:

- limning
- målning
- sprutmålning
- manuell rengöring i dåligt ventilerade utrymmen
- arbete i lokaler där det finns och sprids skadligt damm
- frätande kemikalier i ett restaurangkök (diskmedel).

Var kan jag läsa mer om farliga ämnen?

Vägledning om hur farligt ett ämne är kan du ofta få från märkningen på förpackningen eller från ett säkerhetsdatablad. Du kan också läsa mer i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om kemiska arbetsmiljörisker (AFS 2011:19). Listor över vilka gränsvärden som gäller för olika ämnen hittar du i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om hygieniska gränsvärden och åtgärder mot luftföroreningar (AFS 2011:18).

I) 9. *Arbete som kan medföra risk för kontakt med smittämnen som tillhör riskklass 3 eller 4 enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter om mikrobiologiska arbetsmiljörisker – smitta, toxinpåverkan, överkänslighet*

Detta innebär att minderåriga inte får arbeta i lokaler där det används smittämnen i riskklass 3 eller 4. Användning innebär odling, anrikning eller liknande avsiktlig användning av biologiska agens (till exempel smittämnen) enligt 3 § Arbetsmiljöverkets föreskrifter om mikrobiologiska arbetsmiljörisker (AFS 2005:1). Även andra arbeten som innebär risk för att bli smittad av smittämnen i riskklass 3 eller 4 omfattas. Det kan till exempel handla om vård av patienter med smittsamma sjukdomar. Läs även texten om vård och omsorg II) 18–19, sidan 77.

Särskilda kommentarer till vissa arbetsmetoder och arbeten

II) 8. *Maskindrivna lyftanordningar, linbanor eller liknande transportanordningar:*

Exempel på den här typen av anordningar är maskinellt drivna lyftanordningar, linbanor eller liknande transportanordningar, till exempel foderhissar, kranar, traverser, telfer, skidliftar och andra linbanor.

Dessa exempel är ingen fullständig förteckning över lyftanordningar som minderåriga inte får arbeta med. Därför behöver du alltid göra en riskbedömning av om det är en lämplig arbetsuppgift för den minderåriga att arbeta med den aktuella lyftanordningen.

Förbudet gäller inte om den minderåriga har utbildning. Till exempel kan en minderårig få arbeta med vissa maski-

ner om de har fullgjort gymnasieutbildning eller likvärdig utbildning. En minderårig kan även få arbeta t.ex. i en skidlift om hon eller han har gått en skidliftsutbildning.

II) 9. Arbete som förare eller skötare av olika fordon

Det är tillåtet att köra gräsklippare om det ingår i undervisning eller praktik eller om det är en ungdom som har fått utbildning för det. Oavsett det kravet får ungdomar köra gräsklippare med acceptdon ("dödmansgrepp" eller säkerhetsbygel, det vill säga en funktion som gör att maskinen stänger av sig om man inte manuellt håller i den) och bara ett klippaggregat.

Traktor utan vinsch eller vagn omfattas inte av förbudet. Om det ingår i undervisning eller praktik att köra traktor får ungdomar även arbeta med traktorer som har utrustning som annars skulle göra användningen förbjuden. Detta är också tillåtet för ungdomar som genomgått en fullvärdig utbildning.

Även om den minderåriga har behörighet att köra traktor enligt Transportstyrelsens regler får hon eller han inte arbeta med en traktor med vinsch, vagn, grävaggregat eller dylikt förrän hon eller han har slutfört en gymnasieutbildning eller motsvarande som ger sådan kompetens.

13. Bergarbete ovan och under jord

Bergarbete innebär inte arbete i lokaler som befinner sig i ett berggrum.

II) 18-19. *Vård och omsorg*

Vissa arbeten inom vård och omsorg kräver erfarenheter av vårdarbete som går utöver de erfarenheter som minderåriga har. Vissa arbetsuppgifter kan innebära särskilda risker, till exempel risk för infektioner. Andra arbetsuppgifter kan ställa särskilda krav på arbetstagarens psykiska och sociala mognad, till exempel arbete med psykiatrisk vård eller missbrukare.

Det är förbjudet för minderåriga att vårda dementa personer och personer med psykisk ohälsa. Det kan dock vara tillåtet för en minderårig att utföra andra uppgifter inom demensvård som t.ex. städning eller social verksamhet som högläsning och liknande. Läs också texten om smittämnen I) sidan 74.

II) 22. *Farliga eller giftiga djur*

Exempel på djur som kan vara farliga är hingstar, galtar och baggar. Giftiga djur kan till exempel vara ormar.

En av de vanligaste orsakerna till olycksfall bland minderåriga flickor är skador i samband med hästskötsel. Om den minderåriga sköter om hästar som en hobby gäller inte arbetsmiljölagen eller Arbetsmiljöverkets föreskrifter om minderårigas arbetsmiljö. Däremot gäller dessa regler om en ridskola lägger ut uppdrag på den minderåriga att utföra sysslor i stallet, sköta om hästarna eller motionsrida dem. Om du anlitar en minderårig på detta sätt i en ridskola är du skyldig att göra riskbedömningar (se kapitlet om riskbedömning på sidan 22).

När du gör en riskbedömning behöver du bedöma hur lämplig den minderåriga som individ är för den aktuella arbetsuppgiften. I ett stall finns ofta både hästar som lämpar sig för minderårigas träning eller utbildning och hästar som

kräver skötsel av vuxna yrkesutbildade personer. Det innebär att du för varje häst behöver bedöma om den är lämplig att skötas och motioneras av en minderårig. Mer information om arbete med djur hittar du i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbete med djur.

II) 24. *Arbete med försöksdjur*

Arbete med försöksdjur är sådant arbete som nämns i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om försöksdjur. Det gäller både arbete med djuren och arbetsuppgifter som hör ihop med verksamheten, till exempel diskning, städning, drift och underhåll av lokaler, inredning och utrustning samt öppen hantering av foder, strö och annat material som behövs för arbetet.

II) 25 *Arbete styrt av det tekniska systemet*

Som arbete styrt av det tekniska systemet räknas bara arbete som är styrt just av det tekniska systemet, det vill säga inte till exempel en kassakö. Där måste istället en riskbedömning göras på vanligt sätt.

II) 26. *Dykarbete*

Det är förbjudet för minderåriga att utföra dykarbete. Undantag gäller för arbete som utförs av ungdomar i praktik, som går en grundläggande utbildning i fritidsdykning eller som arbetar med dykning i en utbildning som innebär studier av djur eller växter i deras naturliga miljö, observation av bottenförhållanden, fotografering eller enklare provtagning.

Regler om dykning finns även i Arbetsmiljöverkets föreskrifter om dykeriarbete (AFS 2010:16).

Lästips

Viktiga regler

- Arbetsmiljölagen, SFS 1977:1160
- Arbetstidslagen, SFS 1982:673
- Arbetsmiljöverkets föreskrifter om belastningsergonomi, AFS 2012:2
- Arbetsmiljöverkets föreskrifter om användning av arbetsutrustning, AFS 2006:4
- Arbetsmiljöverkets föreskrifter om medicinska kontroller i arbetslivet, AFS 2005:6
- Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete, AFS 2001:1
- Arbetsmiljöverkets föreskrifter om våld och hot i arbetsmiljön, AFS 1993:2
- Arbetsmiljöverkets föreskrifter om ensamarbete, AFS 1982:3

Andra aktuella regler

Regler som gäller minderåriga finns även i andra lagar, till exempel i:

- Strålskyddslagen (SFS 1988:220) som förbjuder minderåriga att arbeta i verksamheter där joniserande strålning förekommer. Undantag får endast göras för den som för sin utbildning måste hantera radioaktiva ämnen eller teknisk anordning som kan alstra joniserande strålning.

- Strålsäkerhetsmyndighetens föreskrifter om dosgränser för studerande och lärlingar (SSMFS 2008:51).

Praktik: Bestämmelser om dem som deltar i praktik eller annan kompetenshöjande verksamhet enligt 4 kap. 4 § i socialtjänstlagen (2001:453) finns i 4 kap. 6 § i samma lag.

Arbetsförmedlingen: Bestämmelser om de arbetsmarknadspolitiska programmen finns i lagen (2000:625) om arbetsmarknadspolitiska program

Värnplikt: Bestämmelser om värnplikt finns i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt

Fartyg: Bestämmelser om fartygsarbete finns i lagen i sjömanslagen (1973:282) och fartygssäkerhetslagen (2003:364).

Asylsökande: Bestämmelser om asylsökande finns i 5 § i lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl.

Checklistor

Slöjdsalar: Checklistor om vad man ska tänka på i en träslöjdsal kan du söka efter på checklista slöjdsal på www.av.se

Övrigt

- Undersökning och riskbedömning, Arbetsmiljöverket, best nr H375, 90 kronor.

Gå gärna in på www.av.se och läs på våra temasidor.

Arbetsmiljölagen

kapitel 5 – Minderåriga

1 §

Med minderårig avses i denna lag den som icke har fyllt aderton år.

2 §

En minderårig får inte som arbetstagare eller på annat sätt anlitas till eller utföra arbete före det kalenderår under vilket den minderårige fyller sexton år och inte heller innan den minderårige har fullgjort sin skolplikt.

Utan hinder av första stycket får en minderårig som har fyllt tretton år anlitas till eller utföra lätt arbete som inte är av sådant slag att det kan inverka skadligt på den minderåriges hälsa, utveckling eller skolgång.

Regeringen eller, efter regeringens bestämmande, Arbetsmiljöverket får meddela föreskrifter om undantag från första stycket för anlitanande av en minderårig som inte har fyllt tretton år. Sådant undantag får endast avse mycket lätt arbete av sådant slag att speciella och betydande tillämpningsproblem skulle uppstå, om inte undantag meddelades.

Regeringen eller, efter regeringens bestämmande, Arbetsmiljöverket meddelar föreskrifter i fråga om arbete som avses i andra och tredje styckena.

Särskilda bestämmelser om minimiålder för fartygsarbete finns i sjömanslagen (1973:282) och fartygssäkerhetslagen (2003:364).

3 §

En minderårig får inte anlitas till eller utföra arbete på sätt som medför risk för olycksfall eller för överansträngning eller annan skadlig inverkan på den minderåriges hälsa eller utveckling.

Regeringen eller, efter regeringens bestämmande, Arbetsmiljöverket kan meddela föreskrifter om villkor för eller förbud mot att en minderårig anlitas till eller utför arbete som medför påtaglig risk för olycksfall eller för överansträngning eller annan skadlig inverkan på den minderåriges hälsa eller utveckling.

4 §

Regeringen eller, efter regeringens bestämmande, Arbetsmiljöverket kan föreskriva att vid läkarundersökning, som har föreskrivits med stöd av 2 § fjärde stycket eller 3 § andra stycket, skall föras register med uppgifter om de undersökta namn och om undersökningsresultatet.

5 §

Regeringen eller, efter regeringens bestämmande, Arbetsmiljöverket meddelar föreskrifter om arbetstidens längd och förläggning för minderåriga som anlitas till eller utför arbete.

